

כמה מילים על מילים

התרומה של אוצר מילים רגשי ולא רגשי ליכולת הבנת הנקרא²¹

ד"ר תמי סבג שושן³

תקציר

התרומה של אוצר המילים ליכולת הבנת הנקרא כבר נחקרה לא מעט. אולם, מגוון רחב של ספרות מחקרית, מטלות להערכת אוצר מילים וגיבוש רשימות מילים להוראה, מתייחסים לאוצר המילים כמבנה כללי יחיד מבלי להתייחס לסוגים שונים של אוצר מילים. במיוחד אין התייחסות לאוצר מילים רגשי, המתאר רגשות באופן ישיר (כגון: אהבה, תקווה, אשמה וכו').

לצורך המחקר הנוכחי, פותח מבחן חרו"ת, מבחן חדשני להערכת אוצר מילים מסוגים שונים: אוצר מילים רגשי ואוצר מילים לא רגשי. מבחן זה מבוסס על חומרי לימוד של תלמידי כיתות ד'-ה'. מטרת המחקר הנוכחי היא למקד את נקודת המבט בתרומת אוצר מילים רגשי להבנת הנקרא.

במדגם של 1,333 תלמידי כיתות ד'-ה' דוברי עברית, שביצעו מטלות שטף קריאה, אוצר מילים והבנת הנקרא, נמצא כי שני הסוגים של אוצר המילים (אוצר מילים רגשי ולא רגשי) תרמו תרומה משמעותית להבנת הנקרא, והתרומה של אוצר המילים הרגשי הייתה מעט יותר גדולה. כמו כן נמצא כי מבחן חרו"ת, שהתבסס על חומרי הלימוד, מנבא טוב יותר את הבנת הנקרא מאשר מבחן סטנדרטי אחר להערכת אוצר מילים בעברית. לממצאים אלו יש השלכות תיאורטיות ויישומיות על הוראת אוצר מילים.

¹ בהתאם להנחיות לאופן הנגשת מאמר אקדמי, לא פורטו מרבית המקורות הביבליוגרפיים, שעליהם מבוססת סקירת הספרות. אין לייחס את הנאמר בחלק המבוא לכותבת המאמר, ואין לראות בכך קניין רוחני. לקריאת המחקר המלא, כולל פירוט המבחנים הסטטיסטיים, אפשר לפנות לעבודת הדוקטורט, שנכתבה בהנחייתה של פרופ' תמי קציר. Sabag- Shushan, T. (2021). *The contribution of Academic and Emotion vocabulary to reading comprehension ability in reader, text and task level*. PhD diss. University of Haifa

² עבודת הדוקטורט נתמכה ע"י מלגת דוקטורט, מטעם קרן "אייסוף" וע"י מלגה לקרן ללימודים מתקדמים, אוניברסיטת חיפה.

³ שיוך אקדמי נוכחי: המחלקה לחינוך, אוניברסיטת בן גוריון; מרכז לחקר הפדגוגיה שותפויות אקדמיה-שדה, אוניברסיטת בן גוריון. שיוך אקדמי בזמן עבודת הדוקטורט: המחלקה לחינוך אוניברסיטת חיפה, מרכז אדמונד י' ספרא, לחקר המוח בלקויות למידה.

פרטים ליצירת קשר: tammisho@gmail.com, 052-3261219

התרומה של אוצר מילים ליכולת הבנת הנקרא

אחת המשימות המרכזיות העומדות בפני תלמידים, בשכבות הגיל השונות, היא הפקת משמעות מטקסטים כתובים ברמות שונות. הטקסטים הכתובים הם משאב מרכזי בהוראת מקצוע העברית בפרט ובמקצועות רבי המלל בכלל - תורה, מולדת, היסטוריה וכו'. אי לכך, יכולת הבנת הנקרא הינה בסיס הלמידה, וקידום יכולת זו היא אחת המטרות המרכזיות בחינוך.

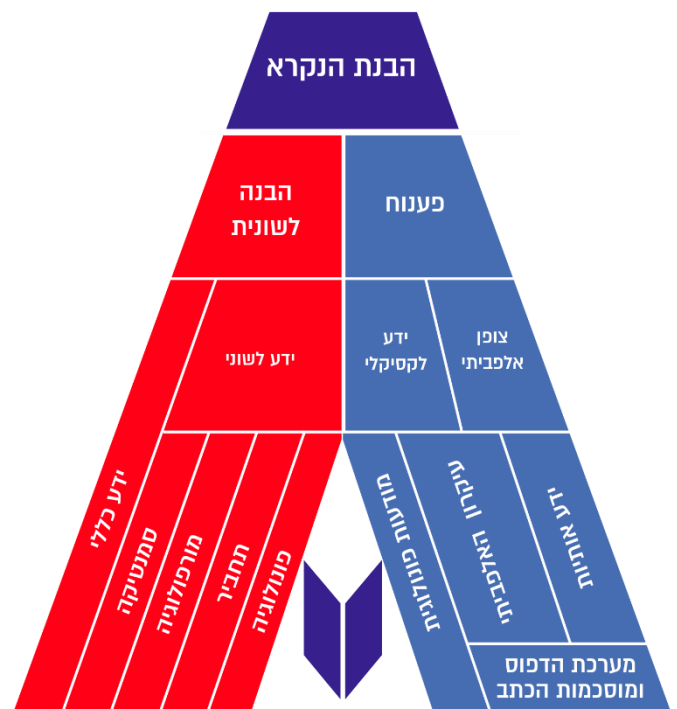
מודלים שונים ניסו לתאר את הרכיבים הנדרשים מהלומדים כדי להצליח במשימות הבנת הנקרא.

אחד המודלים המקובלים ביותר להבנת הנקרא הוא המודל הפשוט בקריאה⁴ (The Simple View of Reading - SVR). מודל זה מבטא את יכולת הבנת הנקרא כתוצר של שליטה בשני גופי ידע: הפיענוח וההבנה הלשונית.

רכיבי הפיענוח: היכולת לקרוא בדיוק ובשטף. יכולת זו מבוססת, למשל, על היכרות עם מערכת הכתב, על מודעות פונולוגית, ועל כללי ההמרה בין הסמל הגרפי לצליל וכו'.

רכיבי הבנה לשונית: היכולת להבין את השפה הדבורה. יכולת זו מבוססת על הידע הלשוני על היבטיו השונים (אוצר מילים, תחביר, ידע מורפולוגי וכו') וכן על ידע עולם.

לפי מודל זה, יכולת הבנת הנקרא היא תוצר של שליטה הן ביכולת הפיענוח והן בידע הלשוני. קושי באחד או יותר מגופי הידע הללו עלול לגרום לקשיים ביכולת הבנת הנקרא.

⁴ Gough, P. B. & Tunmer, W. E. (1986). Decoding, reading, and reading disability. *Remedial and Special Education*, 7(1), 6-10.

המודל הרב-רכיבי של הבנת הנקרא⁵ (RAND) הוא הרחבה של המודל הפשוט. מודל זה מכיר במורכבות של יכולת הבנת הנקרא, והוא טומן בחובו טווח רחב יותר של רכיבים הקשורים לקורא, לטקסט ולמשימה.

רכיבים הקשורים לקורא: מכלול המשאבים והיכולות של הקורא, למשל: יכולת פיענוח, אוצר מילים, יכולות קוגניטיביות, זיכרון, ידע עולם וכו'.

רכיבים הקשורים לטקסט: מכלול המאפיינים של הטקסט, למשל: סוג הטקסט, אוצר המילים בטקסט והמשלב הלשוני, אורך ודחיסות הטקסט וכו'.

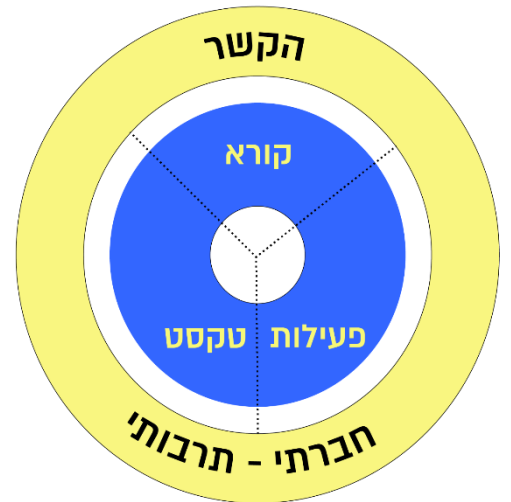
רכיבים הקשורים למשימה: מכלול המאפיינים של המשימה המתבקשת: שאלות ברובד הגלוי, הסקת מסקנות, משימות המצריכות הבעה בכתב, וכו'.

שלושת הרכיבים הללו פועלים בתוך הקשר חברתי-תרבותי, למשל: באיזה הקשר הלמידה מתבצעת? האם באופן עצמאי או בקבוצת לומדים? וכו'.

ידע אוצר מילים בא לידי ביטוי בכל אחד מהרכיבים: אוצר מילים של הלומד, אוצר מילים המופיע בטקסטים מסוגים שונים, וכן אוצר מילים הנדרש לביצוע משימות ברמות השונות.

קציר ופרימור⁶, התייחסו במאמרו למודל הרב-רכיבי בקריאה בראייה הוליסטית יותר. לדידן, ליכולת הבנת הנקרא נדרשים לא רק רכיבים קוגניטיביים ושפתיים אלא גם רכיבים רגשיים. למשל: מוטיבציה, תפיסות עצמיות, מידת העניין, הרגשות שעולים מהטקסט, ניטור עצמי וכו'.

על אף השונות בין המודלים קיימת תמימות דעים, כי ידע אוצר מילים הוא אחד מאבני הבניין העיקריות של יכולת הבנת הנקרא. במחקר רחב היקף, של המכון האמריקאי למדעי החינוך⁷ הוכח שידע אוצר מילים לא רק תורם להבנת הנקרא, אלא תורם את התרומה הגבוהה ביותר ליכולת הבנת הנקרא, ותרומה זו עולה ככל שעולים בגיל וככל שהטקסטים נעשים מורכבים יותר.

⁵ Snow, C. E. (2002). Reading for understanding: Toward an R&D program in reading comprehension. Santa Monica, CA: Rand Corporation

⁶ Katzir, T., & Primor, L. (in press). Linking cognition and emotion: into reading.

⁷ Pearson, P. D., Palincsar, A. S., Biancarosa, G., & Berman, A. I. (Eds.) (2020). *Reaping the rewards of the Reading for Understanding initiative*. Washington, DC: National Academy of Education

מדוע ידע אוצר מילים תורם תרומה כה משמעותית להבנת הנקרא?

- ✓ הוא מאפשר הפקת משמעות מטקסטים כתובים.
 - ✓ הוא חיוני במטלות הבנת הנקרא ברמות חשיבה גבוהות, למשל ביכולת הסקת מסקנות.
 - ✓ הוא מאפשר לקרוא להסיק את משמעותן של מילים לא מוכרות בטקסט.
 - ✓ הוא תורם ליכולת זיהוי המילים בקריאה ומאפשר פיענוח מהיר, מדויק ויעיל יותר.
 - ✓ הוא מגשר בין תהליכי קידוד ופיענוח לתהליכי הבנה ברמות הגבוהות.
- בסיס רחב ומגוון של אוצר מילים מהווה תשתית איתנה להרחבה נוספת של אוצר המילים, ולהפך - בסיס מצומצם מהווה מצע דל להרחבת אוצר המילים. קוראים המיטיבים להפיק משמעות מקריאה יגלו הנאה מהקריאה, ההנאה מהקריאה תגביר את המוטיבציה להמשיך לקרוא, והיא תתרום להרחבת אוצר המילים. תלמידים בעלי אוצר מילים מצומצם עלולים לגלות קושי בהפקת משמעות, הקריאה עלולה להיות עבורם משימה מורכבת וקשה המצריכה משאבים מרובים, וכתוצאה מכך הם עלולים להמעיט בקריאה ולקרוא טקסטים פשוטים. וכך יגדל הפער בידיע אוצר המילים בין שתי הקבוצות. סטאנוביץ⁸ קישר זאת לתופעה "אפקט מתיו" - העשיר מתעשר והעני מתרושש.
- לסיכום, אוצר המילים הוא אחד התחומים החשובים והמשפיעים ביותר על יכולת ההבנה. יכולת הבנת הנקרא, בייחוד ברמות החשיבה הגבוהות, מושפעת באופן ניכר מידיע אוצר המילים של הקוראים. ידע אוצר מילים דל עלול להוות חסם ליכולת מיטבית של הבנת הנקרא.

בחירת אוצר מילים להוראה

ידע אוצר מילים מתפתח עם השנים הן לרוחב (breadth vocabulary), כלומר מספר המילים שללומד יש לפחות ידע בסיסי אודותיו, והן לעומק (depth vocabulary), כלומר ידע עמוק ונרחב לגבי משמעות של מילה⁹. ידיעה של מילה אינה דיכוטומית, אלא משקפת טווח התפתחותי של רמות ידיעה, החל בהיכרות שטחית ומצומצמת (למשל: שמעתי בעבר את המילה, אני מכיר את ההקשר של המילה אבל פחות את משמעותה) וכלה ביכולת להשתמש במילה באופן מדויק, גמיש ומגוון

⁸ Stanovich, K. E. (1986). Matthew effects in reading: Some consequences of individual differences in the acquisition of literacy. *Reading Research Quarterly*, 21(4), 360-407

⁹ להמשך הרחבה בנושא, ניתן לצפות בהרצאה של פרופ' תמי קציר "מילה אחר מילה" https://www.youtube.com/watch?v=t40r0_qAT6E

בשפה הדבורה והכתובה. אחד מתפקידי ההוראה הוא לספק לתלמידים הזדמנויות רבות ככל האפשר להרחיב ולהעמיק את ידע אוצר המילים.

סוגיה מרכזית שאנשי החינוך צריכים להתמודד איתה היא אופן בחירת המילים להוראה. כדי לבחור מילים להוראה, מומלץ להתייחס לכמה עקרונות מרכזיים:

עיקרון ראשון - שכיחות המילה

מחקרים מראים כי יש לבחור את המילה בעלת הערך הגדול ביותר עבור הלומדים. מילה בעלת ערך תופיע בתדירות גבוהה ותשמש את הלומדים לעיתים קרובות יותר. מקובל לסווג את המילים בדיקה לתדירותם ולנחיצותם בשלושה נדבכים¹⁰:

הנדבך הראשון כולל מילים בסיסיות ומוכרות, המשמשות לרוב בשיח הדבור, כגון המילים: ספר, בית ספר, ילדים וכו'. ילדים נחשפים לאוצר מילים מהנדבך הראשון כבר מגיל צעיר והוא נרכש באופן ספונטני.

הנדבך השני כולל מילים במשלב לשוני גבוה יותר, אוצר מילים של משתמשי שפה בוגרים, כגון המילים: טענה, יתרון, פנאי וכו'. המילים הללו יכולות להיות קשורות לתחומי תוכן רבים והן מופיעות בתדירות גבוהה בטקסטים כתובים ובחומרי למידה. מילים מהנדבך השני אינן בשימוש נרחב בדיבור ובשיחה יומיומית, ובדרך כלל אינן נלמדות באופן ספונטני.

הנדבך השלישי כולל מילים ספציפיות לנושא או לתוכן מוגדר, כגון המילים: פוטוסינתזה, פרוכת, לבה וכו'. המילים בנדבך זה מופיעות בתדירות נמוכה בשפת היום יום ובהקשר לתחום דעת ספציפי.

מטבע הדברים, יש פחות צורך להשקיע זמן בהוראת מילים מהנדבך הראשון. מומלץ כי תהליכי ההוראה יתמקדו במילים מהנדבך השני, אשר מופיעות ומשמשות בהקשרים רבים ובמגוון נושאים ותחומי תוכן. היכולת להשתמש במילה בהקשרם רבים ומגוונים תאפשר חזרתיות וגמישות, ובכך תעמיק את ההיכרות עם המילה. מילים מהנדבך השלישי ילמדו בהקשר בהוראת תחום הדעת המסוים. עיקרון שני - חיוניות המילה להבנת רעיונות מרכזיים

מחקרים מראים, כי ישנו ערך גדול להוראת אוצר מילים בהקשר, מתוך טקסטים נלמדים (ולא כרשימת מילים המנותקת מההקשר). בבואנו לבחור את המילים להוראה, כדאי לבחור מילים

¹⁰ Beck, I., McKeown, M. G., & Kucan, L. (2002). Bringing words to life: Robust vocabulary development. *New York: Guilford.*

מרכזיות המבטאות את הרעיונות המרכזיים בתכנים הנלמדים, מילים שיעזרו ללומדים להבין רעיונות מרכזיים בטקסט ולהביע רעיונות מרכזיים בשפה הדבורה והכתובה.

הנטייה הטבעית והנפוצה היא לבחור להוראה מילים הלקוחות מתוך הטקסט (מילים מפורשות), אך ייתכן מאוד שישנן מילים חשובות להבנת הטקסט אשר אינן מופיעות בו באופן גלוי ("מילים מיובאות"). למשל, בסיפור "אליעזר והגזר" שכתב לוי קיפניס צמד המילים "שיתוף פעולה" אינו מופיע באופן גלוי בטקסט, אך כדי להבין את הרעיון המרכזי חשוב שהילדים יכירו את המילים האלו ואת משמעותן וילמדו להשתמש בהן באופן פעיל.

עיקרון שלישי - סוגי מילים

מחקרים רבים מבחינים בין סוגים שונים של מילים, כגון: מילים מוחשיות, מילים מופשטות, מילים נייטרליות וכו'. אולם משימות הערכה ותוכניות ההתערבות מתייחסות לאוצר המילים כמאגר כללי יחיד מבלי להתייחס לסוגים שונים של אוצר מילים. ליבת המחקר הנוכחי היא באוצר מילים רגשי. ישנה הצדקה מחקרית לבחון את התרומה של אוצר מילים רגשי ליכולת הבנת הנקרא לעומת התרומה של אוצר מילים אחר. ההתמקדות במילות רגש נובעת הן מהעניין הגובר בחקר היבטים רגשיים המשפיעים על יכולת הבנת הנקרא, והן מהמאפיינים הייחודיים של מילות הרגש. למשל, מילות רגש שונות זו מזו במידת המוחשיות שלהן, באופן הייצוג המנטלי שלהן (יכולת הדמיה) ובמידת החיבור והזמינות שלהן ברשתות סמנטיות נרחבות¹¹. בנוסף, במחקרי התפתחות מילים נמצא שמילות רגש מתפתחות בשלב מאוחר יותר, בעיקר לאחר הכניסה לבית הספר¹².

המחקר הנוכחי, בוחן האם ישנה חשיבות לבחירת אוצר מילים מסוגים שונים: אוצר מילים רגשי ושאינו רגשי.

אוצר מילים רגשי

אוצר מילים רגשי כולל מילים המתארות רגשות באופי ישיר (כגון: גאווה, אשמה, תדהמה, סיפוק). כדי לתאר מצב נפשי, ילדים צריכים להיות מסוגלים לזהות ולשייך רגשות. תחילה נדרשת היכולת להבין ולהשתמש במילות רגש בסיסיות (כגון: שמחה, עצב, כעס), ובהמשך - במילות רגש מורכבות יותר (כגון: אכזבה, קנאה, חרטה). מילות רגש נחקרות לרוב בהקשר של היבטים התנהגותיים חברתיים, אך תפקידם של תהליכים רגשיים בתוך הקשר אורייני החל לאחרונה לעניין חוקרים רבים.

¹¹ Altarriba, J., Bauer, L. M., & Benvenuto, C. (1999). Concreteness, context availability, and imageability ratings and word associations for abstract, concrete, and emotion words. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 31(4), 578-602.

¹² רביד, ד., אגוז-ליבשטיין, ט. (2012). פעלים מנטליים במילון העברי. חלקת לשון 4-43, 224-241.

אוצר מילים לא רגשי

אוצר מילים לא רגשי כולל את יתר המילים האקדמיות (נדבך 2) שאינן מבטאות רגשות. בקטגוריה זו נכללות מילות תוכן כלליות-ניטרליות (למשל: היווצרות, יתרון, תהליך, התקדמות), וכן מילים קוגניטיביות, המשקפות תהליכי חשיבה (למשל: הערכה, השערה, השוואה, טיעון, החלטה).

לסיכום, כשרוצים לבחור מילים להוראה ישירה, ישנה עדיפות לבחירת מילים מהנדבך השני, כך שהן תשמשנה את הלומד במגוון תחומי דעת ונושאים ובמגוון אופנויות השפה; חשוב שהמילים תופענה בתוך הקשר טקסטואלי ולא מנותקות מהקשר (כגון שינון רשימות מילים); חשוב שהמילים תהיינה משמעותיות לשם הבנת הרעיון המרכזי בטקסטים. חשוב לבחור גם מילים חיוניות להבנת הטקסט גם אם הן אינן מופיעות באופן מפורש בטקסט. המחקר הנוכחי יבחן את ההצדקה לבחירת אוצר מילים מסוגים שונים - רגשי לעומת לא רגשי.

מטרת המחקר

למחקר זה, שתי מטרות מרכזיות: לתקף מבחן חדשני להערכת אוצר מילים, המבוסס על חומרי הלימוד ומשלב אוצר מילים מסוגים שונים; וכן להעריך את התרומה של אוצר מילים רגשי ליכולת הבנת הנקרא.

משתתפי המחקר

מדגם המחקר לקוח מתוך מחקר רחב היקף שנעשה בשיתוף אוניברסיטת חיפה ומשרד החינוך, בהובלתן של כמה חוקרות¹³. המדגם כלל 1333 תלמידים דוברי עברית בכיתות ד' - ה', מ-21 בתי ספר יסודיים ברחבי הארץ.

¹³ קציר, ת., ליפקה, א., פריאור, ע., ושני, מ. (2019). גישה רב רכיבית להבנת הנקרא: הכשרת מורים למיפוי והתערבות.

פיתוח מבחן חרו"ת: מבחן אוצר מילים מסוגים שונים (חשיבה, רגש ותוכן)

בבדי לענות על מטרות המחקר, פותח מבחן חרו"ת¹⁴, שהינו כלי ייחודי להערכת סוגים שונים של אוצר מילים. המבחן גובש בהליך קפדני, ובבסיסו רשימות מילים המיועדות לתלמידי כיתות ד'-ה' על בסיס תוכנית הלימודים. להלן השלבים העיקריים בפיתוח המבחן:

שלב א'- בחירת טקסטים

נבחרו טקסטים במקצועות שונים מתוך תוכנית הלימודים (הבנת הנקרא, ספרות, מדעים, מולדת וכישורים חברתיים). הטקסטים שנבחרו היו טקסטים נרטיביים ואינפורמטיביים, שהופיעו בספרי לימוד ויחידות הוראה מתוקשבות שפרסם משרד החינוך, ובמשימות הערכה (מבחן מיצ"ב). סה"כ המילים בטקסטים השונים היה 33,441 מילים.

שלב ב'- בחירת המילים וסיווגן

לאחר בחירת הטקסטים נבחרו מילים שנמצאו חשובות להבנת הרעיונות המרכזיים של הטקסטים. המילים שנבחרו הן מהנדבך השני: מילים הנפוצות לרוב בשפה הכתובה ורווחות בתחומי דעת שונים. לצד בחירת המילים המופיעות באופן מפורש בטקסט, נבחרו מילים שאינן מופיעות במפורש, אך הן חיוניות מאוד לשם הבנת הטקסט (אוצר מילים מיובא). סה"כ נבחרו 2,057 מילים, מתוכן 85% היו אוצר מילים לא רגשי ו-15% היו אוצר מילים רגשי.

שלב ג'- שיפוט מומחיות

המילים שהופיעו בתדירות גבוהה (397 מילים) דורגו על ידי רכזות ומדריכות שפה מטעם משרד החינוך לפי חשיבותן להוראת תלמידי כיתות ד'-ה', בסולם של 1 (בכלל לא חשוב) עד 5 (חשוב מאוד).

שלב ד'- שקלול ניקוד לכל מילה

כל מילה דורגה לפי שישה תבחינים המעריכים את שכיחות המילה, ונבחרו 100 מילים בעלות הדירוג הגבוה ביותר תוך שמירת היחס בין סוגי המילים (85% אוצר מילים לא רגשי ו-15% אוצר מילים רגשי) (נספח 1).

¹⁴ סבג שושן, ת., קציר, ת., יוספי, ג., ופריאור, ע. (2018).

שלב ה' - ניסוח שאלות המבחן

מרשימת המילים הסופית פותחו שתי גרסאות מקבילות למבחן חרו"ת. בכל גרסה 25 שאלות רב ברירה על אוצר מילים רגשי ולא רגשי.

במבחן שני סוגי שאלות:

זיהוי המילה	זיהוי ההגדרה
התלמידים התבקשו לבחור את המילה להגדרה הנתונה, מתוך ארבע מילים.	התלמידים התבקשו לבחור את ההגדרה למילה הנתונה מתוך ארבע הגדרות.
<p>9. מצב שבו האדם רוצה שיקרה לו דבר נעים, נקרא:</p> <p>א. רוגע</p> <p>ב. הפתעה</p> <p>ג. תעוזה</p> <p>ד. ציפיה</p>	<p>18. מרגישים <u>דאגה</u> כאשר...</p> <p>א. לא סולחים לאדם על מעשה רע שעשה לנו בעבר.</p> <p>ב. מרגישים צער על סבל שהאחר מרגיש.</p> <p>ג. חושבים על דבר לא נעים שיכול לקרות.</p> <p>ד. רוצים להשיג דברים כמו שיש לאחרים.</p>

כלי המחקר

המשתתפים התבקשו לבצע משימות שונות:

1. משימה המעריכה את שטף הקריאה (TOWRE): התלמידים התבקשו לקרוא רשימה של מילים לא מנוקדות בעברית ב- 45 שניות. הרשימה כללה מילים ברמת קושי עולה (מהימנות 769).

2. משימות המעריכות את יכולת הבנת הנקרא:

2.1 מבחן תמר¹⁵ - התלמידים התבקשו לקרוא ארבעה טקסטים קצרים (145 מילים בממוצע), מחציתם נרטיביים ומחציתם אינפורמטיביים. לאחר הקריאה התבקשו להשיב על 5 שאלות רב ברירה לכל טקסט. השאלות העריכו רמות שונות של הבנה: איתור מידע מפורש, סוגים שונים של היסק מנטאלי (הסקת מסקנות על הרגשות של הדמויות בטקסט, על המחשבות של הדמויות ועל המטרות של הדמויות), וכן שאלה המעריכה זיהוי רעיון מרכזי (מהימנות המבחן 803).

2.2 מבחן פשט ודרש¹⁶ - התלמידים התבקשו לקרוא שני טקסטים ארוכים (416 מילים בממוצע לטקסט), אחד נרטיבי והשני אינפורמטיבי. לאחר הקריאה התבקשו להשיב על

¹⁵ סבג שושן, ת., וקציר, ת. (2018). מבחן תמר"ר, להערכת הבנת הנקרא והערכת היסקים מנטאליים: תכלית, מחשבות ורגשות.

¹⁶ שני, מ., ובלייכר, ש. (2017). מבחן פשט ודרש. מבחן הבנת הנקרא לתלמידי כיתות ד'-ה'.

9 שאלות רב ברירה לכל טקסט. השאלות העריכו איתור מידע מפורש בטקסט (הבנה פשוטה) והסקת מסקנות, כולל ידע מוקדם של התלמיד (מהימנות המבחן 793).

3. משימות המעריכות את ידע אוצר מילים:

3.1 מבחן חרו"ת – התלמידים התבקשו להתאים בין מילות המטרה להגדרתן (תיאור המבחן מוצג בהרחבה בפרק הקודם).

3.2 מבחן אלול¹⁷ - התלמידים התבקשו להתאים בין מילות המטרה לתמונה המתאימה ביותר מבין ארבע אפשרויות. המטלה כללה 35 מילים מאורגנות לפי תדירות בשפה העברית מגבוהה עד נמוכה (מהימנות המבחן 764).

הליך המחקר

המשימות בוצעו במהלך שני שיעורים בכיתה ופגישה אישית קצרה. בכל שיעור ביצעו התלמידים מטלות הבנת הנקרא ומטלת אוצר מילים. במפגש האישית השלימו התלמידים את משימת השטף.

תוצאות המחקר

תוצאות המחקר מתמקדות בתיקוף מבחן חרו"ת, להערכת ידע אוצר מילים מסוגים שונים, המבוסס על תוכנית הלימודים. לשם כך נערכו ניתוחים סטטיסטיים מסוגים שונים.

תחילה, בחנו את הקשר שבין מבחן חרו"ת למבחן אוצר מילים סטנדרטי אחר בשפה העברית ("מבחן אלול"). נמצא קשר חיובי מובהק בין המבחנים, ובין מבחן אלול לבין כל אחת מתת-קבוצות המילים במבחן חרו"ת: מילות רגש ומילים לא רגשיות, כך שככל שאוצר המילים הרגשי גבוה, כך אוצר המילים הלא רגשי במבחן חרו"ת ובמבחן אלול גבוה.

בנוסף, נמצאו קשרים חיוביים מובהקים בין מבחן חרו"ת לבין משתני קריאה והבנת הנקרא, כך שככל שידע אוצר המילים הרגשי והלא רגשי גבוה יותר, כך גם שטף הקריאה יהיה גבוה יותר וגם ההישגים במבחני הבנת הנקרא יהיו גבוהים יותר.

כדי לבחון את תרומתו של מבחן חרו"ת לניבוי הבנת הנקרא בוצעו ניתוחי רגרסיה היררכית. לפי התפיסה הפשוטה של מודל הקריאה (SVR; Gough & Tunmer, 1986) שטף הקריאה הוכנס למודל בשלב ראשון, ומבחן חרו"ת הוכנס למודל בשלב השני. כדי לבסס את הנתונים ולמנוע הטיות,

¹⁷ שני, מ., פריאור, ע., ובלייכר, ש. (2017). מבחן אלול להערכת אוצר מילים לתלמידי כיתות ביה"ס יסודי.

ניתוחים אלו התבצעו על שני מבחני הבנת הנקרא (מבחן תמר ומבחן פשט ודרש) ובשניהם התוצאות

זומות:

נמצא כי גם אוצר מילים רגשי וגם אוצר מילים לא רגשי ניבאו משמעותית את יכולת הבנת הנקרא,

כאשר אוצר המילים הרגשי ניבא מעט יותר את יכולת הבנת הנקרא.

בנוסף נמצא כי מבחן חרו"ת, המשלב אוצר מילים רגשי ומבוסס על תוכנית הלימודים, ניבא יותר את

יכולת הבנת הנקרא, בהשוואה למבחן הסטנדרטי.

דיון

המטרה הראשונה של המחקר הייתה לתקף את מבחן חרו"ת. הממצאים משקפים את תיקוף הכלי במגוון ניתוחים וממחישים כי אוצר המילים אינו מבנה כללי אחד - אוצר המילים הרגשי נבדל מאוצר המילים הלא רגשי. הקשרים החיוביים המשמעותיים בין מילים מכל הסוגים (רגשי ולא רגשי) ובין מדד אוצר מילים סטנדרטי בעברית (אלול) ובין משתני שטף והבנת הנקרא, ממחישים את הקשר החזק בין שפה ורגש בהבנת הנקרא.

המטרה השנייה של המחקר הייתה להעריך את התרומה של אוצר מילים מסוגים שונים ליכולת הבנת הנקרא. הממצאים הראו כי התרומה הייחודית של מבחן חרו"ת (מילות רגש ואוצר מילים מבוסס תוכנית הלימודים) נמצאה גבוהה מהתרומה הייחודית של מדד אלול. יתירה מכך, התרומה של אוצר המילים הרגשי הייתה מעט גדולה יותר מזו של אוצר המילים הלא רגשי.

אפשר להסביר את התרומה של אוצר מילים רגשי ליכולת הבנת הנקרא, שכן במהלך שנות הלימוד, הטקסטים הנלמדים בבית הספר הופכים מורכבים יותר. היכולת להבין טקסט קשורה גם ביכולת להסיק קשרים בין המצב הרגשי של הדמויות להתנהגותם המפורשת. מילות רגש מוסרות מידע על מצבים פנימיים, עמדות, אמונות, הקשרים חברתיים, מניעים, ערכים והתנהגויות, וכך הן מתווכות את עולמו הפנימי של הפרט וסביבתו. בתהליך הקריאה הקורא אוסף עדויות וסימנים למצבים רגשיים של דמויות ואירועים. משפטים המתארים את המצבים הרגשיים של הדמויות נתונים לפרשנות ולהבנה של מטרותיהן ופעולותיהן של הדמויות, והם חיוניים לבניית משמעות. זיהוי ועיבוד מצבים רגשיים בטקסט תורם ליצירת לכידות בין פריטי מידע, להבנת סיבתיות, וכן להבנת השתלשלות האירועים בטקסט. לכן מילות רגש עשויות לשמש עוגן ליצירת קשרים בין פרטים ואירועים בטקסט, ובכך לתרום להבנה טובה יותר של הנקרא.

הבנת מצבים רגשיים, אינה חיונית רק להבנת טקסטים נרטיביים, אלא גם לשם הבנת טקסטים אינפורמטיביים (למשל, טקסט המתאר ביוגרפיה של אדם, תופעות טבע, אירועים היסטוריים). הבנת המצבים הרגשיים תסייע לקורא להבין את רצף הפעולות של המשתתפים בטקסט והסיבתיות לכך.

לסיכום, מחקר זה ממחיש את חשיבות אוצר המילים להישגים לימודיים בכלל וליכולת הבנת הנקרא בפרט. כמו כן, המחקר פורט שיקולי דעת לבחירת מילים להוראה ומדגיש את החשיבות בשילוב אוצר מילים רגשי בתהליכי הערכה והוראה.

מסקנות לסיכום:

- ✓ חשוב מאוד להקנות ידע אוצר מילים לתלמידים.
- ✓ חשוב לבחור מילים שכיחות בתחומי דעת שונים (נדבך 2).
- ✓ חשוב לבחור מילים חיוניות להבנת רעיונות מרכזיים בטקסט.
- ✓ אפשר גם לבחור מילים חיוניות שאינן מופיעות בצורה מפורשת בטקסט.
- ✓ כדאי לבחור מילים מסוגים שונים: אוצר מילים רגשי ואוצר מילים לא רגשי.

נספחים:

לנוחיותך מצורפות רשימות המילים ששימשו בסיס למבחן חרו"ת .

רצוי ללמד את המילים הללו בהקשר לתכנים הנלמדים (ולא כרשימת מילים מנותקת מהקשר).

רשימת מילים לכתה ד'

אוצר מילים רגשי	אוצר מילים לא רגשי		
אכזבה	סיבה	התלבטות	אוכלוסייה
ביטחון	עיסוק	התלהבות	אזהרה
גאווה	עיקרי	התמודדות	אחריות
דאגה	עלול	התנסות	אילוץ
הנאה	ערך	התפתחות	אמונה
התרגשות	פירוש	זיהוי	אפשרות
חשש	פנאי	זיהום	בולט
מצוקה	צדק	חלופה	בחירה
סקרנות	צורך	חלוקה	גורם
עידוד	ציבורי	חיסרון	גיוון
ציפייה	ציווי	טענה	דימוי
קרבה	רכיב	יעד	דעה
שלווה	רעיון	יצירתיות	הבחנה
תסכול	שוויון	יתרון	הדגמה
תקווה	שינוי	כבוד	הדדיות
	שיקול דעת	כונה	הזדמנות
	שיתוף	כינוי	החלטה
	שיתוף פעולה	ליווי	היסטוריה
	שכיח	מאפיין	המלצה
	שכר	מושג	הסבר
	תהליך	מחזוריות	הסכמה
	תופעה	מנהג	העדפה
	תוצאה	מניעה	הערכה
	תכונה	מסקנה	הצטברות
	תרומה	מסר	הצלה
		מקור	השוואה
		משותף	השפעה
		ניסוח	השקעה
		ניסיון	התאמה
		ניצול	התבוננות

נספחים: רשימת מילים לכתה ה'

אוצר מילים רגשי	אוצר מילים לא רגשי		
תעוזה	ציבור	חקר	איסוף מידע
תדהמה	ציונות	חשיפה	אישוש
פליאה	קדמון	טכנולוגיה	אמון
חוסר אונים	קהילה	י"סד	אמצעי
הקלה	קיום	ייצוג	אקלים
מסירות	קלט	יעילות	ביטוי
רווחה	רצף	מגוון	גילוי
אמפתיה	שאיפה	מחקר	גלות
סיפוק	שיום	מסורת	דבקות
בדידות	שיפור	מצוי	דוגמה
הזדהות	שכנוע	מרהיב	דייקנות
אשמה	שלטון	נגישות	דימיון
שייכות	שנון	נדידה	דרישה
איום	שריד	נהוג	הגדרה
לחץ	תבונה	נזק	הוגנות
	תגלית	נחוץ	הוכחה
	תהייה	נחישות	הישרדות
	תועלת	ניבוי	הכרחי
	תחושה	ניווט	הסקה
	תכונה	נימוק	הסתגלות
	תכנון	ניסוי	הפקה
	תמורה	ניצב	הפרכה
	תנאי	נשא	השלכות
	תקופה	סיווג	השערה
	תרבות	סמל	התגברות
		סקירה	התרחשות
		עדות	ודאות
		עיבוד	זהות
		עליה	חדשנות
		פרשנות	חיוני